

Blaz Mesec

Razprava o specifičnosti metodologije raziskovanja v okviru znanosti o socialnem delu predpostavlja sodbo, da taka veda obstaja, in predpostavlja njene konstitutivne značilnosti. Te predpostavke niso splošno sprejete, zato se nameravam najprej pomuditi pri njih, nato pa obravnavati vprašanje o posebnostih metodologije. Najprej naj opredelim nekaj ključnih terminov, saj je, posebno v sodobni jugoslovanski literaturi, glede tega precej nedoslednosti.

Nekaj terminoloških opomb

Veda o socialnem delu ali *znanost o socialnem delu* je po *preliminarni definiciji* (a) skup v načelu sistematično povezanih, preverjenih *znanj* o socialnem delu kot praktični družbeni dejavnosti in o zanje relevantnih pojavih; (b) *dejavnost* raziskovanja postopkov socialnega dela in zanj relevantnih pojavov. Izraz *metodologija* uporabljam izključno v pomenu metodologije raziskovanja, to je vede o metodah empiričnega raziskovanja v okviru vede o socialnem delu. Ne uporabljam ga za označitev metod praktičnega socialnega dela (kot nekak kolektivni termin) in tudi ne za označitev proučevanja metod praktičnega dela in znanja o njih (teorije). Načine praktičnega socialnega dela označujem z izrazom *metode socialnega dela*. Namesto tega izraza ne uporabljam nobenega drugega zbirnega (kolektivnega) termina. Izraz *teorija* socialnega dela uporabljam v dveh pomenih: (a) v širšem pomenu kot sinonim za *vedo o socialnem delu* ("teorija socialnega dela"), to je vsakršnega znanstvenega razmišljanja in vedenja o socialnem delu; (b) v ožjem pomenu *posebnih pomenov* empirično

* Omejen prostor me sili, da razložim svoje misli na precej apodiktichen način, brez podrobne argumentacije in potrebnih omejitev, in da izpustim vse reference. Seveda pa se moje razmišljanje ni odvijalo v praznem prostoru, ampak so nanj vplivali v prvi vrsti moji sodelavci na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani, dalje drugi jugoslovanski avtorji in drugi avtorji, ki so pisali o vprašanih, ki jih obravnavam.

empirično preverjenega znanja o postopkih socialnega dela v okviru vede o socialnem delu (*specifične teorije*, ki jih je možno klasificirati po različnih vidikih). V jugoslovanskem prostoru in v nekaterih drugih delih Evrope je v rabi tudi izraz *metodika socialnega dela*. Ta izraz se uporablja za opisovanje metod praktičnega socialnega dela. Metodiko imam za teorijo na nižji razvojni stopnji, ko je v njej še veliko elementov praktičnega izkustvenega znanja, ki ni raziskovalno preverjeno, ki ni sistematično povezano, in je le omejeno posplošljivo. Med metodiko in teorijo je na časovni dimenziji odnos postopnega prehajanja od metodike k teoriji, na sistematski dimenziji pa odnos vključenosti metodike v teorijo in hierarhične podrejenosti metodike teoriji. Dopuščam možnost, da se ob ustrezni argumentaciji zavrne metodiko kot zastarelo in prevladano začetno stopnjo razvoja teorij socialnega dela.

O znanstveni osnovi socialnega dela: dve poziciji

Praktično socialno delo, njegovi postopki, načini, metode, so često neinteligibilen splet racionalnega odločanja, na ponavljanju pozitivnih izkušenj temelječe veštine (craft), iz intuicije, empatije in estetičnega čuta izvirajoče umetnosti (art); njegovi cilji so določeni delno znanstveno, delno pa temelje v etiki, religiji, mitologijah. Ni trdnega in absolutnega kriterija, po katerem bi socialno delo kot celota *moralo* postati bolj znanstveno. Ni mogoče *znanstveno* (na način empiričnih znanosti) utemeljiti smisla ohranjanja življenja in s tem povezane skrbi za sočloveka. To presega meje empirične znanosti. Tudi ni mogoče in ni potrebno izločiti iz profesionalnega medosebnega odnosa intuicije, empatije in estetike. Toda gotovo je, da je možno in potrebno velik del praktičnega socialnega dela iztrgati iz nereflimiranih območij zdravorazumske konstrukcije realnosti in nepreverenih praktik ter povečati delež racionalnega mišljenja in empiričnega preverjanja njegovih postopkov. Duh časa zahteva, da vidimo v empirični znanosti instanco legitimiranja praktičnih strokovnih postopkov. V tem omejenem smislu *ni dvoma*, da naj bo socialno delo znanstveno utemeljeno.

O tem, kaj je znanstvena osnova socialnega dela, pa so še vedno deljena mnenja. (a) Po prvem je socialno delo zgolj praktična dejavnost, ki se opira na teoretična spoznanja različnih uveljavljenih ved od psihologije in sociologije do medicine in ekonomije in nima svojega posebnega fonda

znanja. To stališče je veljalo le za zgodovinsko prvo fazo poznanstvenja socialnega dela, fazo, ki še ni povsod in povsem izzvenela, saj se odraža tako v učnih programih mnogih šol za socialno delo kot v razmišljanjih o naravi socialnega dela in njegove teorije. Vendar govorita proti tej poziciji dva argumenta: prvi se poziva na tej poziciji imanentno pomanjkljivost, drugi na določeno zunanje dejstvo. Imanentna pomanjkljivost te pozicije je spregled vprašanja o integraciji nepovezanih znanj različnih ved, zunanje dejstvo pa empirično ugotovljiv obstoj specifičnega znanja, ki se ga ne da subsumirati v nobeno od obstoječih znanosti. To spoznaje vodi do druge pozicije. (b) Po drugem stališču je socialno delo hkrati posebna družbena praktična dejavnost in posebna teoretična dejavnost (veda). Tisti, ki sodijo, da je teoretična osnova socialnega dela konglomerat posameznih delov različnih "fundamentalnih" ved, spregledujejo vprašanje o *integraciji* teh znanj in predpostavljajo, da se bo integracija teh znanj okrog problemov praktičnega socialnega dela izvršila individualno, "v glavah" socialnih delavcev. V resnici je in mora biti integriranje znanj različnih ved okrog problemov socialnega dela *kolektivni posel* ljudi, ki so dejavni na področjih socialnega dela in ki o njem razmišljajo. Natančneje: v kolektivnem delovnem naporu raziskovalcev, teoretikov in praktikov, ki razmišljajo o svojem delu in ga raziskujejo, se morajo povezati relevantna znanja etabliranih znanosti in empirično pridobljena znanja o problemih in postopkih socialnega dela. To ni samo zahteva; da se to dejansko dogaja, je empirično preverljivo dejstvo. Lahko bi podrobno razčlenili razvojne faze tega *mehanizma integracije teorije in spoznanj o praksi*, mehanizma, ki se je končno razvil v posebno znanost o socialnem delu. O obstoju posebnega fonda znanj in posebne dejavnosti raziskovanja in razmišljanja priča tudi bogata literatura o socialnem delu, pričajo številna strokovna srečanja, katerih osnovni namen je izmenjava izkušenj, raziskovanje in razmišljanje o problemih praktičnega socialnega dela in ne nazadnje dejstvo, da je socialno delo akademsko institucionalizirana disciplina. Socialno delo je posebna praktična dejavnost in posebna veda in je to dejansko, kot delujoč mehanizem, že dolgo, ko se nekateri še vedno prpirajo, ali je ali ni.

Problem formalizacije vede o socialnem delu

Zdi se, da o zgoraj povedanem ne more biti temeljnega nestrinjanja. Takoj ko pa poskušamo gornje spoznanje formalizirati, to je določiti

osnovne konstitutivne elemente nove vede, se pojavijo problemi in kontroverze, ki prete vzvratno uničiti idejo o posebni vedi. Kaj je njen predmet, katere so njene specifične metode, kakšen je njen odnos do drugih ved, kako naj jo imenujemo?

O predmetu. Poleg univerzalnih družbenih procesov in institucionaliziranih praks, kot so proces vzgoje in izobraževanja, odnos in proces zdravljenja in drugi, so se v vseh družbah in v vseh časih, torej univerzalno, odvijali tudi procesi pomoči ljudem v stiski, medsebojne pomoči in solidarnosti. Ta proces je eden od temeljnih družbenih procesov, saj prispeva tako k ohranitvi posameznika kot k ohranitvi in integraciji posameznih družbenih struktur in družbe v celoti. Ta proces, v vseh svojih oblikah, je predmet proučevanja različnih ved, kar velja tudi za druge omenjene procese, toda *integracija* vseh spoznanj o tem posebnem procesu je naloga posebne vede, ki jo začasno imenujemo veda o socialnem delu. Njen predmet je torej univerzalni proces pomoči človeku v stiski na družbeni, interpersonalni in individualni ravni in metode pomoči. Poznam očitke, da to pojmovanje odmerja socialnemu delu vlogo tistega, ki neposredno skrbi za ljudi v stiski, ko bi v resnici, po teh mnenjih, moralo predvsem izvajati projekte družbenega razvoja, če že ne pripravljati kar družbeno revolucijo. Socialno delo ne sme biti ravnodušno do vprašanj družbenega spreminjanja na societalni ravni, daje pobude za take spremembe in sodeluje pri spreminjanju, toda njegova prva naloga in fokus njegovega dela je skrb za posameznika ali skupino ljudi v stiski, za posameznika kot dela družbenih skupin, skupnosti in globalne družbe. V svojem prizadevanju za družbene spremembe ne sme spregledati stiske posameznika in jo mora dejavno obravnavati v korist konkretnega posameznika ali skupine.

Slediti izključno družbeno razvojne cilje in pri tem zanemariti klic posameznika v stiski je v nasprotju z etiko socialnega dela in z opredelitvijo njegovega predmeta. V družbi so druge stroke, ki si lahko privoščijo razkošje, da v delu za prihodnost odmislijo stiske sedanjosti; ki v prizadevanju za razvoj družbe spregledajo posebnosti tega ali onega posameznika. To pa nikakor ne pomeni, in v tem nerazlikovanju tiči grob nesporazum, da se zavzemamo izključno za individualno (kos-za-kosom) obravnavo. Posameznik je v *žarišču* socialnega dela; kako bomo poskrbeli za njegovo stisko, ali bomo delali neposredno z njim, ali posredno z njegovim socialnim okoljem, je stvar strokovne metode. Ne smemo pa ga spustiti izpred oči.

O odnosu do drugih ved in statusu vede. Veda o socialnem delu je članica družine ved o ravnanju (action, Handlung), tj. ved, ki proučujejo smotno človeško dejavnost vsaka na svojem posebnem področju. Druge take vede so: veda o vzgajanju, veda o upravljanju, veda o zdravljenju ipd. S temi vedami jo družijo ne samo splošni predmet (ravnanje) temveč strukturalna podobnost odnosa med teorijo in prakso in notranje strukture vede. Ta analogija se lahko uporabi tudi kot argument v prid njenemu konstituiranju kot vede. Nekateri imajo te vede za aplikativne v nasprotju s fundamentalnimi. Ta delitev ved temelji na razlikovanju "naravnih procesov" in "človeške prakse". Fundamentalne vede naj bi proučevale "naravne procese" aplikativne pa "človeško dejavnost" ali veščino (téchne, od tod tehnične vede). Če pa vemo, da so družbeni procesi "naravni" le v toliko, kolikor so nereflektirana človekova praksa, tako razlikovanje ved ni več utemeljeno. Proces pomoči in solidarnosti kot aktiven in zavesten integracijski proces je prav tako fundamentalen kot drugi procesi družbene integracije in dezintegracije, katerih osnova v socialni konstrukciji realnosti nam je prikrita in jih imamo zato kot "naravne procese" za predmet sociologije kot "fundamentalne vede". Vedo o socialnem delu imamo torej za "fundamentalno" in ne zgolj za tehnološko vedo.

Iz do sedaj povedanega tudi sledi, da imamo vedo o socialnem delu za najsplošnejšo vedo o procesih in metodah pomoči in solidarnosti. To pa nas postavlja pred protislovje: predmet te vede (procesi pomoči in solidarnosti) je v protislovju z nazivom vede (o socialnem delu). Poklicno socialno delo je le eden od izvajalcev pomoči, veda pa naj bi proučevala poleg strokovne dejavnosti socialnega dela tudi sistem socialnega varstva in neformalne oblike pomoči v družbi. Izhoda sta v načelu dva: ali omejimo predmet naše vede na profesionalno pomoč in ohranimo ime "veda o socialnem delu" ali pa najdemo ustrezen naziv za vedo, ki bo vključevala vso širino tega predmeta, in v okviru katere bo veda o socialnem delu le ena od disciplin. Poleg naziva "veda o socialnem delu" se pojavlja naziv "veda o socialnem varstvu", ki bi bil ustrezen, če se ne bi prav tako povezoval pretežno s formalnim sistemom socialnega varstva.

O imenu. Odsotnost ustreznega naziva za našo znanost je celo ob razčiščenih vprašanjih o njenem predmetu kar precejšnja ovira, saj ustvarja povsem nepotrebne pojmovne nejasnosti in zmedo. Nagibam se k mnenju, da bi morali prihraniti naziv "veda o socialnem delu" za proučevanje strokovnih oblik in metod pomoči v okviru socialnega dela, za

fundamentalno vedo o procesih pomoči nasploh pa bi morali najti drug naziv. Tvegam posmeh in pozabljenje (a držim se pregovora "beseda ni konj") in predlagam lepo ime za to vedo: **b o e t i k a**. Izvira iz grške besede *boétheia*, pomoč. Njena prednost pred nekaterimi drugimi besedami je, poleg tega, da popolnoma ustrezno označuje vsebinsko jedro socialnega dela (nudenje pomoči), tudi njena blagoglasnost in dejstvo, da v svoji sestavi nima pripone -logija, in označuje lahko (če bi se tako dogovorili) *hkrati* znanost in praktično dejavnost, kar je v resnici socialno delo. *

O specifični metodologiji raziskovanja

Vprašanje *specifične* metodologije raziskovanja v okviru boetike je vsekakor vredno pozornosti, ne gre pa mu pripisovati prevelikega pomena. Boetika je družbena veda in kot taka prevzema večino metodologije družbenih ved in ved o vedenju z vso njeno problematiko. Natančneje: na splošno metodološki ravni, ki sega v epistemologijo in logiko, ne moremo govoriti o kakih specifičnih pristopih. Na ravni metodoloških strategij lahko govorimo o posebnih poudarkih, o bolj ali manj pomembnih metodah. Na ravni tehnik pa bi našli povsem specifične tehnike, ki jih druge vede ne poznajo ali ne uporabljajo.

Na splošni metodološki ravni se tudi v okviru boetike ne moremo izogniti še vedno trajajoči polemiki med logično-pozitivistično in razumevajočo zasnovo znanosti o človeku (oziroma med nomotetskim in idiografskim prostopom); lahko pa bi te polemike skrajšali in naredili bolj plodne, če bi v načelu sprejeli kot legitimna oba pristopa, saj se med seboj dopolnjujeta. Boetika ni niti izključno nomotetska niti izključno idiografska znanost. Zavedati bi se morali, da je vsak enkratni, individualni primer vedno nosilec splošnih značilnosti in da se splošne zakonitosti združijo v posameznem primeru kot presečišču. Ni ne čiste individualnosti ne čiste splošnosti - to so le abstrakcije. Poskusi afirmacije metode razumevanja, čeprav neustrezni, kadar so ekskluzivni, so vendarle prispevali k uveljavljanju naturalističnih, kvalitativnih metod raziskovanja, ki so nujno potrebne kot uravnoteženje nediskriminativni rabi standardiziranih in kvantitativnih metod.

* Studentje so predlagali, da bi se iz te besede dalo izpeljati tudi naziv za poklic: boetik in boetinja!

Na ravni metodoloških strategij je posebno pomembna metoda **akcijskega raziskovanja**, ki je doživela svojo renesanso in reintpretacijo v sedemdesetih letih (posebno v krogu kritično-teoretično usmerjenih sociologov v ZR Nemčiji). S svojim poudarkom na participativnem raziskovanju, to je na udeležbi klientov v raziskovalnem procesu in na sodelovanju raziskovalca pri praktičnem spreminjanju, je zelo blizu osnovnemu modelu socialnega dela. To metodo, ki jo nekateri, po našem pretirano, proglašajo za novo paradigmo družbenih ved, bi v resnici, precej skromneje, lahko vzeli za osnovno metodološko paradigmo boetike, ob tem pa uporabljali tudi vse druge strategije. To, po čemer se novo pojmovanje metode akcijskega raziskovanja razlikuje od klasičnega Lewinovega (K. Lewin), je spoznanje, da akcijsko raziskovanje ni le metoda spreminjanja socialnih entitet s pomočjo podatkovnega povratnega sklopa (data-feedback), in torej po svoji spoznavni funkciji omejena na krog, v katerem se izvaja, ampak da je pomembna metoda spoznavanja, ki lahko prispeva k splošnemu znanju v okviru določene vede. Zavedati pa se moramo, da je referenčni okvir akcijskega raziskovalca avtonomna znanstvena teorija, iz katere črpa svojo strokovno moč, in da ne sme naivno popustiti težnjam po politizaciji znanosti, ki se skrivajo v novem konceptu akcijskega raziskovanja (četudi le politizaciji v "lokalnih" okvirih) v imenu (nemožne a tako želene) enotnosti teorije in prakse, enotnosti ki ni drugega kot ime za strokovni in politični voluntarizem.

Blaž Mesec je višji predavatelj na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani.